

IN OCTAVUM TOMUM

Præfatio.

Cum doctoris catholici duo sint officia, alterum christianæ religionis veritates illustrare ac confirmare, alterum easdem ab insurgentium hæreticorum erroribus vindicare; nemo veterum aut recentiorum utrasque partes implevit feliciter Augustino, qui omnium iudicio id merito assecutus est, ut præcipuus ac summus Ecclesiæ Doctor haberetur. Hactenus ejus opera quæ christiana dogmata explicant exhibuimus: nunc ea quæ ad infidelium hæreticorumque consulationem pertinent, quæque vulgari jam nomine Polemica vocare solemus, in tribus quæ restant voluminibus præsentanda sunt. Nam etsi in prioribus illis scriptis aliquando ex occasione grassantes errores Vir sanctus perstringat; non his tamen ejusmodi generis operum scopus erat, qualem sibi ipse in reliquis operibus proposuit. Quod si Augustinum obiter in hæreticos disserentem tanta cum voluptate lectores huc usque revolverunt: longe major ex sequentibus libris fructus sperandus est, in quibus recto ordine ac dedita opera universum errorum corpus in particulas discinditur ac dissipatur; hæreticorum antesignani tum publicis concertationibus, tum editis lucubrationibus vincuntur ac prosternuntur; achillea denique ac primaria eorum scripta in favillas rediguntur; adeo ut cum ex primi generis scriptis Doctoris catholici nomen, quod nonnullis etiam præcipuis Ecclesiæ Patribus commune est, retulerit Augustinus; ex his posterioribus unum sibi proprium, quo nullum aliud illustrius, elogium a Catholicis Hieronymo teste meruerit, ut veluti alter antiquæ fidei conditor etiam vivens et in terris degens agnosceretur. « Macte virtute, » inquit ille ad ipsum Augustinum scribens, « in orbe celebraris. Catholici te conditorem antiquæ rursus fidei venerantur atque suspiciunt » (*Epist. 195 inter Augustinianas*).

Nihil ad hujusce tituli et elogii commendationem videtur adjici posse: sed tamen eodem in loco Hieronymus subdit, « signum majoris gloriæ esse, » quod Virum sanctissimum ob eandem causam, « omnes hæretici detestarentur. » Eorum vero malevolentia et abalienatio eo usque progressa est, ut eum e medio tollere quovis proposito præmio tentaverint, nec sibi ad concepti capitalis odii cumulum sufficere putarint, nisi etiam Deum eidem consilio suffragari suis asseclis persuadere conarentur, quibus polliceri non dubitarunt, « omnia peccata a Deo indubitanter esse credendum posse dimitti eis qui hoc facere ac perficere potuissent » (*Possid. in Vita Augustini, cap. 9*). Sed miranda est hoc in loco Augustini moderatio, quod cum non solum privatis criminationibus ab adversariis impeteretur, sed et ab eis quæreretur ad necem, privatas inimicitias illas ita æquanimiter tulit ac dissimulavit, ut vix ullam de eis in suis disputationibus fecerit mentionem: nec quidquam certi de intentatæ illi necis machinatione resciremus, nisi Possidius in ejus Vita rem posteris consignasset. Quod si quandoque ad injurias sibi illatas aliquid reponere cogebatur; id non justæ indignationi suæ tribuebat, sed lectorum utilitati, qui iniquis ejusmodi criminationibus a veritate possent abduci. Sed nemo melius tam moderati animi in his occasionibus statum expresserit, quam Augustinus ipse, cujus hæc verba sunt in libro contra Petilianum tertio, cap. 1: « Ego quando cuique vel dicendo vel scribendo, respondo deo, etiam contumeliosas criminationibus lacessitis, quantum mihi Dominus donat, frænatis atque contritis vanæ indignationis aculeis, auditori lectorive consulens, non ago ut efficiar homini conviciando superior, sed errorem convincendo salubrior. » In his itaque disputationibus res tota rationum et argumentorum validis momentis agebatur. Non illum a proposito difficultatis scopo conviciorum propriæ læsionis sensus avocabat; sed satis sibi factum existimabat, si vel proprii honoris dispendio Ecclesiæ et veritatis jura (quod unum sibi ob oculos ponebat) asseruisset. In refellendis etiam hæreticorum argumentis ita se gerebat Doctor sanctus, ut non tantum eorum animos exasperare quam maxime caveret; sed etiam, quantum in ipso erat, eos ad veritatis agnitionem mollioribus et humanioribus verbis et appellationibus revocare conaretur. Hunc agendi modum statim ab initio concertationum suarum sibi proposuit, uti ipse testatur: « Deum rogavi et rogo, ut in refellenda et revincenda hæresi vestra, cui et vos fortasse imprudentius quam malitiosius adhæsisistis, det mihi mentem pacatam atque tranquillam, et magis de vestra correctione, quam de subversione cogitantem. Quanquam enim Dominus per servos suos regna subvertat erroris; ipsos tamen homines, in quantum homines sunt, emendandos esse potius quam perdendos jubet » (*Lib. contra Epistolam Manichæi, cap. 1*). Utinam qui fidei controversias tractant, eodem animo ducerentur!

Etsi porro in omnibus Augustini operibus summa ejus facultas elucet, nonnihil tamen majoris splendoris catholici ejus disceptationes præ se ferunt: ut in bello et prælio magis quam in pace militum virtus probatur. In ipsis enim scriptis vis et acumen ingenii, do-

SANCT. AUGUST. VIII.

(Unc.)

ctrina, eruditio, Scripturarum peritia, eloquentia, prudentia et dexteritas, ut in proprio argumento lumen suum explicant, dum urgentium adversariorum impetus omnes animi nervos ad eos debellandos excitant et proritant.

Jamvero quoniam plura sunt Augustini Polemica opuscula, quam ut in unum volumen cogi possint; ea in plures tomos partiri necessarium fuit. Et primus quidem ea quæ adversus Manichæos, Priscillianistas, et Arianos condita sunt complectetur: de quibus hic multis præfari otiosum et supervacaneum fuerit; cum primo loco sese offerat Augustini liber de Hæresibus, in quo historiam harum omniumque hæreseon compendio descriptam lector inveniet.

Manichæorum hæresim, quæ deceptus atque imbutus fuerat adolescens, statim a suo baptismo aggressus est strenuissimus pugil, quinque libris in eos editis; nempe de Libero Arbitrio, de Genesi contra Manichæos, de Moribus Ecclesiæ catholicæ, de Moribus Manichæorum, et de Vera Religione: quos quia neophytus et nondum presbyter composuit, in primo tomo, ut in antea vulgatis, reliquimus. Hos libros nomine Pentateuchi contra Manichæos designat Paulinus in epistola 25 inter Augustinianas, laudatque in hunc modum: « O lucerna digne supra candelabrum Ecclesiæ posita, quæ late catholicis urbibus de septi-
« forni lychno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines
« discutis, et lucem veritatis a confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubi-
« las! » Hactenus Paulinus de primis illis in Manichæos scriptis; in quibus si tantum luminis ac splendorisprehendit, quid de aliis subsequentibus, quæ progressu temporis majore diligentia et rerum usu ab Augustino condita sunt, exspectandum est?

Ex his primum quod a suscepto sacerdotio composuit in gratiam amici sui Honorati, qui Manichæorum erroribus tenebatur, de Utilitate credendi inscripsit, ubi his præclaris usus est verbis, quæ in fronte Polemicorum ipsius operum adhiberi merentur. « Quæ ut tibi
« prosint, aut certe nihil obsint, omnibusque omnino, quorum in manus forte devenient,
« et rogavi Deum, et rogo; et spero ita fore, si bene mihi conscius sum, quod ad hunc
« stilum pio et officioso animo, non vani nominis appetitione aut nugatoriæ ostentationis
« accessi » (Cap. 1). Post hæc eosdem Manichæos denno exagitavit edito libro de Duabus Naturis, quarum dicebant unam partem Dei esse, alteram de gente tenebrarum: quæ deliramenta perspicuis et a lumine naturali petitis rationibus sic eludit, ut magis animos commovendo, quam disputando, adversarios ad veritatis agnitionem reducere videatur; dolens interim quod olim easdem rationes non adhibuisset, ut ne in pravissimæ sectæ perniciem laberetur. His porro scriptis et gravibus suis ad populum concionibus ita omnium in se admirationem excitavit, ut illam causam salvam et sanam reputarent omnes, quam vir tantæ moderationis et sinceritatis, tantæ doctrinæ et eloquentiæ propugnasset. Hinc est quod Hippone civitate per Fortunatum presbyterum manichæum magnam partem corrupta, non modo Catholici, sed et Donatistæ sanctum Doctorem ad singularem cum eo disputationem adduxerit: ex qua ita debilitatus et fractus recessit Fortunatus, ut ejus pestilentissimo contagio Hipponenses omnes deinceps caruerint. Possidius describit prosperum fortunatumque successum hujusce collationis (*In Vita Aug., cap. 6*), cujus acta hic referuntur: ex quibus discimus hominem loquacissimum ad unum Augustini argumentum (idem scilicet quod olim a Nebridio audierat (a)) ita obmutuisse, ut captato per speciem suos consilendi asseclas ad respondendum spatium, turpi fuga ex urbe Hippone, nedum ex collatione aufugerit, nunquam eo rediturus. Patrata hac victoria, aliquanto post procosum est opusculum contra Adimantum: quo in opere Veteris ac Novi Testamenti loca simul conciliantur, satisfæque cavillationibus quas ex locis illis veterator iste, Manichæi quondam discipulus, deduxerat.

Idem in Manichæos certamen prosecutus est Augustinus jam episcopus, refellendo primum Manichæi Epistolam, Fundamenti appellatam, in qua totius perversæ doctrinæ summa continebatur, id est « doctrinæ initium, medium, et finis, » testante Felice manichæo (*Lib. 2 de Actis cum Felice, cap. 1*). Unde tanta ab ipsis Manichæis reverentia hæc epistola legebatur, ut non nisi ab inclinatis disceretur. Sic enim habetur hic locus in duobus vetustis exemplaribus, « Inclinatis discebatur a nobis: » tametsi aliam prætulimus lectionem ex optimæ notæ codice Corbeiensi, « Ipsa enim nobis illo tempore miseris quando lecta est, illuminati dicebamus a vobis » (*Lib. contra Epist. Manich., cap. 5*).

Ab hac lucubratione forte non ita pridem manum removerat Augustinus, cum Catholici aliud eidem onus imponunt, ut scilicet responderet ad librum Fausti Manichæorum episcopi tantopere a suis prædicati; « cujus nobis adventus, ait Augustinus, ad explicanda omnia quæ nos movebant, quasi de cælo promittebatur » (*Lib. de Utilitate credendi, cap. 8*). Verum tam magnificis promissis non bene respondit eventus: imo vero contraria sorte factum est, ut Doctor sanctus quasi de cælo missus merito existimari possit ad revincenda commenta ineptissimi præstigiatoris, qui miserandis nugis multorum animos seduxerat; maxime vero ad vindicanda veterum Patriarcharum acta, quibus infaustus ille hæreticus fucum facere tentaverat. Hoc in opere cum apostoli Jesu Christi nomen, quod Manichæus initio epistolarum suarum sibi tribuebat, ab indigno homine removeret, tempus exortæ hujus hæresis nobis indicat Vir sanctus, atque constare, « non solum post Tertullianum, verum etiam post Cyprianum hanc hæresim fuisse exortam » (*Lib. 13, cap. 4*). Huic sententiæ concordat Epiphanius, qui ejusdem hæresis ortum revocat

(a) Vide confess. lib. 7, cap. 3.

ad nonum Gallieni annum (*Epiph., lib. de Pond. et Mens.*), qui cum anno Christi 263 coincidit. Eusebius vero ad tempus Felicis papæ et Diocletiani imperatoris (*Euseb., lib. 7, cap. 30-32*), qui tamen ad imperium non pervenit, nisi fere post decennium a morte Felicis papæ, quæ contigit anno 275. Leo Magnus longius eandem originem submovet, ad annum scilicet a Christi resurrectione 260, Probo imperatore et Paulino consule (*Leo, serm. 2 de Pentec.*). Acta Collationis cum Felice manichæo, qui Catholicos seducturus cum venisset, per Augustinum feliciter ad Ecclesiæ communionem reductus est, nova catholicæ veritatis tropæa suppeditant, eodem Augustino duce reportata. Liber de Natura boni exsecrandi quorundam illius sectæ hominum, « non tantum in Paphlagonia, sed etiam in Gallia » degentium (*Cap. 47*), facinora detegit; habetque pro argumento ut ostendat, naturam incommutabilem Deum esse ac summum bonum, atque ab illo esse cæteras naturas, easque in quantum naturæ sunt bonas; tunc quid vel unde sit malum, et quanta mala Manichæi ponant in natura boni, quanta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipsorum. Denique postremus liber contra Secundinum, dogmata perniciosissimæ hæresis penitus evertit, adeoque suo auctori placuit, ut ejus sententia, omnibus quæ adversus illam pestem scripserat, facile præponeretur.

De horum omnium scriptorum dignitate si quis iudicium ferre velit, ea conferat cum aliis aliorum auctorum de eodem argumento lucubrationibus, quales sunt inter Græcos Serapion Thmucos Ægypti urbis episcopus, « qui ob elegantiam ingenii cognomen Scholastici meruit, » ait Hieronymus (*Lib. de Scriptoribus ecclesiasticis*); et Didymus Alexandrinus, Titus episcopus Bostrenus, et Zacharias episcopus Mytilenensis; inter Latinos Victorinus Afer: ex quibus hic a Sirmondo editus inter opuscula dogmatica veterum quinque scriptorum, illi a Canisio tom. 5 antiq. lect.

Ad alia tomi hujus scripta quod attinet, unus codex qui sive casu, seu dedita opera, in platea maritima Carthaginensi venalis expositus erat, cujusdam hæretici anonymi librum continens, materiam præbuit duobus libris contra adversarium Legis et Prophetarum; in quo Cassiodorus senator scribit multa de Legis divinæ quæstionibus enodari.

Librum contra Priscillianistas et Origenistas Orosio acceptum referre debemus. In hujus consultatione libro præfixa ambiguum quamdam de anno recondito lectionem, quæ negotium legentibus facesebat, unius codicis ope restituimus. Nam cum antea legeretur, « Terra illa.... si eandem anno illo recondito apud te mandando; » ita scriptum habetur in veteri exemplari, « si eam de manna illo recondito tu apud me mandando et replendo visitaveris. » Quæ verba ab Orosio diriguntur ad Augustinum, de quo in consequentibus ait, se et plurimos secum, ut Augustini « eloquium velut ros super eos descendat » exspectare. Ad hæc autem elogium ingentiam sibi modestiam objecit Augustinus, cum de obscuris quibusdam quæstionibus interrogatus, qualis est illa de Angelorum distinctione, ab his solvendis se excusat, ignorantiam ingenue professus his verbis: « Sed, quo me contempnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, et quid inter se differant, nescio » (*Lib. contra Priscill., cap. 11*).

Denique postrema hujusce tomi opuscula adversus Arianos exarata sunt. Et quidem primo loco liber contra Sermonem Arianorum, qui plures quam triginta errorum articulos continebat, de verbo summam refutatur. Tum subsequitur Collatio sub finem vitæ a sancto Doctore habita cum Maximino episcopo, quæ non minus Ecclesiæ Catholicæ gloriosa atque arianæ hæresi exitiosa fuit, quam alia non paucis ante annis cum Pascentio comite inita. Hanc demum cum Maximino Collationem subsecuti sunt libri contra eundem arianum episcopum duo, merito quidem jure ab Agathone papa in sexto Concilio generali cum præstantissimi Doctoris commendatione laudati.

His succedunt libri de Trinitate, quos, cum in tomo tertio antehac locum tenuerint, in hunc locum consulto rejecimus, ob magnam cum prædictis opusculis affinitatem: propterea quod in his de Trinitate libris Arianorum passim argumenta refelluntur. Cæterum Erasmi de hoc egregio opere censura satis arguit, eum non nisi leviter in eorundem librorum lectione fuisse versatum. Non immoramur confutandæ hominis præcipiti sententiæ, rati sufficere antidoti loco Cassiodori iudicium, qui de his libris ita censuit in libro Institutionum, cap. 16: « S. Augustini quindecim libri, quos de sancta Trinitate mirabili profunditate conscripsit, curiosa vobis intentione meditandi sunt. » Augustinus quidem modeste, pro suo more, de hoc opere loquitur, aitque id argumenti a se non fore tractandum, si græcorum Patrum opera hac de re conscripta in latinum eloquium translata fuissent, aut si quis alius difficultates sibi propositas solvere et illustrare voluisset. At nihil de hujusce operis dignitate detrabere debet modesta id genus auctoris professio. Et certe qui res theologicas his temporibus accuratius investigarunt, fatentur neminem ante Augustinum satis explicasse invisibilitatem Filii Dei contra Arianos, nec objectas ab eis difficultatum umbras tanto cum lumine dispulisse. Unde Græcis ita admirabile visum est istud opus, ut illud suæ gentis hominibus proprium fecerint.

Superest agendum de Appendice, in qua continentur tractatus contra quinque Hæreses, contra Judæos, Paganos, et Arianos, de Fide contra Manichæos, de Unitate Trinitatis contra Felicianum arianum, qui omnes in editionibus Lovaniensis recognitionis Augustino tributi fuerant: sed quam perperam evincunt, ut credimus, Admonitionibus, quas singulis tractatibus præfigemus suis locis. Consimiles aliis Appendicis opusculis apponemus, quorum veros ac genuinos, quoad fieri poterit, auctores retere conabimur.

His ergo Leviter delibatis, Lectorem ad subjecta opera pervolvenda festinantem duntius hoc in limine remorari nefas ducimus. Longe profecto jucundius erit inspicere hærescon everisionem Jesu Christi virtute ab Augustino factam; de qua nobis id dicere liceat, quod in sermone de Cataclysmo scriptum legitur: « In illo populo, fratres, in quo multa miracula faciebat Moyses per virgam, exsurrexerunt magi Pharaonis, facientes et ipsi prodigia contra famulum Dei Moysen. Sed ad hoc quædam mira facere permisi sunt, ut mirabilius vincerentur. Magi Pharaonis quid aliud significabant, nisi omnes hæreticos ministros diaboli, qui sub nomine Christi devorare cupiunt populum Christi? Scatent nunc hæreses in hanc terram, tanquam serpentes magorum, quos devoravit et devorat ille serpens exaltatus in ligno.... Fuit hic, ut nostris, dilectissimi, viperca doctrina Donatistarum: contrita est, consumpta est. Mox Maximianistarum serpentina fraus pullulavit: contrita est, consumpta est. Manichæorum venenum aspidis subreperat: contritum est, consumptum est. Pelagianorum novum dogma a ministris diaboli, tanquam a magis Pharaonis excitatum, illi nostro serpenti certamen indixit: conteritur, consumitur.... Ecce nobis unus anguis Arianus, olim mortuus, insultat:.... redi, Moyses noster; redi virga; redi, serpens Christe; contere caput draconum, dic quid sis cum Patre: te audiamus docentem, non hæreticum blasphemantem » (*Cap. 5, tom. 6, col. 696-697*).

ADMONITIO IN LIBRUM DE HÆRESIBUS.

1888

Ad scribendum hunc librum hortator atque auctor Augustino fuit Quodvultdeus diaconus Carthaginensis. Eo spectant subsequentes epistolæ: prima Quodvultdei est Augustinum rogantis ut hæresum edat catalogum, proprios quibusque errores ac ritus paucis complectentem; secunda vero Augustini excusantis operis difficultatem, remque ab aliis tentatam jam esse admonentis. Rescribit Quodvultdeus, vehementer ab eo contendens ut id munus petitioni ipsius, imo universali desiderio non deneget. Tunc demum victus Augustinus laborem et curam in se recipit scribendi de hæresibus, dum per alias occupationes licebit. Nunc enim imposita sibi necessitate refellendi Julianum, se etiam ab incepta opusculorum suorum recognitione (quam rem plurimum necessariam judicat) avocari testatur; additque se hujus recognitionis duo volumina jam absolvisse retractatis omnibus libris suis. Hæc duo volumina circiter annum Christi 427 perfecta observamus in tomo primo: quibus quandoquidem posterior est ipse de Hæresibus liber, ad annum circiter 428 revocandus videtur. Possidius in Indiculo, cap. 5, notat, *De Hæresibus ad Quodvultdeum diaconum, imperfectum opus*. Et Isidorus de Viris illustribus, cap. 9, *Primasius, inquit, Africanus episcopus composuit sermone scholastico de Hæresibus tres libros, directos ad Fortunatum episcopum, explicans in eis quod olim B. Augustinus in libro Hærescon imperfectum morte interveniente reliquerat*. Nempe alteram operis partem, ad ostendendum quid hæreticum faciat, pollicetur Augustinus in præfationis fine, quam partem morte præventus non attigit.

De eodem libro epistolæ quatuor.

EPISTOLA CCXXI.

Domino merito venerabili, et vere beatissimo patri AUGUSTINO episcopo, QUODVULTDEUS diaconus.

1. Diu trepidus fui, et ausus hos meos aliquoties distuli: sed me principaliter, ut dici assolet, animavit levitatis tuæ benevolentia omnibus comprobata; quam dum considero, magis timui, ne non petendo superbus, non quærendo desidiosus, non pulsando piger a Domino judicaret. Sufficere autem mihi crederem hujusmodi tantummodo voluntatem, si fructum adipisci non possem: cum autem pro certo noverim, ostium divini sermonis, quod Venerationi tuæ cœlestis gratia patefecit, paratam esse mentem tuam sanctam, quam possidet Christus, non solum cunctis volentibus pandere, verum etiam nolentibus, ut introire non pigeat, persuadere; occupationi Reverentiæ tuæ multiloquio superfluo moram non faciam, sed desiderium obsecrationis meæ breviter indicabo.

2. Nonnullos in clero hujusce etiam amplissimæ civitatis esse imperitos, ex me ipso conjicio; et quantum universo illi ordini profuturum sit quod expeto, considerationi Sanctitatis tuæ discutiendum offero. Privilegio namque cunctorum qui hoc de spiritualibus tuis laboribus promerentur, etiam me indignum consecuturum esse præsumo, domine merito venerabilis, et vere beatissime pater. Precor igitur Beatitudinem tuam, ut ex quo christiana religio hæreditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses fuerint, sint; quos errores intulerint, infirant; quid adversus catholicam Ecclesiam senserint, sentiant, de fide, de Trinitate, de Baptismo;